

Тема. Виховання почуття громадянськості й патріотизму на уроках української мови та літератури на засадах компетентнісних особисто зорієнтованих підходів

Патріотичне виховання - це сфера духовного життя, що проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне , що любить і ненавидить людина, яка формується. Василь Сухомлинський

В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім — Батьківщина. Ліна Костенко

Ураховуючи суспільно-політичну ситуацію, що склалася в Україні, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції.

Доля України залежить від тих, хто сьогодні сидить за шкільними партами.

Доля України залежить від національної свідомості її громадян.

Саме тому національно-патріотичне виховання повинне займати провідне місце в навчально-виховному процесі. Його мета полягає у формуванні особистості з глибоким відчуттям своїх коренів, роду, родини, народу; у прищепленні любові до рідної мови, літератури, історії та поваги до символів, традицій та звичаїв українців. Національне виховання спрямовується на формування у дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури.

Патріотизм починається з любові до батьківської хати, до колискової, яку співала мама, до сім'ї, родини, до рідної мови і народної пісні. Саме це формує поняття «малої батьківщини». І тільки уже пізніше приходить усвідомлення себе сином чи донькою великої Батьківщини – України, гордості за її славне минуле і розуміння того, що треба навчатися, працювати для її майбутнього.

Відповіді на питання «Які ми? Який я?» шукає кожен українець: у нинішніх умовах такі роздуми мають не лише пізнавально-психологічний, а й державно-політичний характер.

Важливо знати відповіді на ці питання й учням, адже в підлітковому віці відбувається усвідомлення свого місця в житті і самого себе як суб'єкта відносин з іншими людьми - з цим пов'язане становлення самосвідомості.

У цьому напрямку проводжу роботу, яка полягає у забезпеченні умов для навчання й виховання особистості з розвиненою національно-патріотичною свідомістю; сприянні утвердженню цінностей історичної пам'яті, побудови на її засадах відповідної світоглядної системи; у постійному закріпленні теоретичних знань та практичних умінь на уроках української мови і літератури та в позаурочний час.

Учені-дослідники, вчителі-новатори вважають, що в центрі уваги сучасної освіти мають бути не стільки навчальні предмети, скільки способи мислення і діяльності школяра. Тобто необхідно навчити дитину критично мислити, вирішувати складні проблеми шляхом аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати і враховувати альтернативні думки, приймати виважені рішення, дискутувати, спілкуватися з іншими людьми. Уважаю, що головне призначення вчителя не тільки дати знання, а й допомогти всебічно себе виявити, щоб згодом правильно обрати фах; виховати громадянина.

Саме мова та література, як навчальні предмети, подають моделі поведінки та норми, орієнтуючись на загальнолюдські цінності через поведінку героїв, негативні та позитивні вчинки, через думки автора. Починається пошук свого «Я». Формується власна система уявлень про самого себе, про світ та інших людей – процес адаптації.

Моя мета - показати, як на уроках української мови та літератури, у позакласних заходах, використовуючи традиційні форми, методи роботи, а

також упроваджуючи елементи інноваційних технологій формувати національно свідому, духовно багату мовну особистість, розвивати цілісні світоглядні уявлення, виховувати свідомого громадянина та патріота держави.

Українська мова як навчальний предмет несе надзвичайно високу пізнавальну цінність: прищеплення почуття любові до рідної мови, осмислення загальнолюдських цінностей, виховання особистості з високим почуттям патріотизму.

Основними напрямками патріотичного виховання на уроках української мови є:

- формування думки про суспільну значимість родини, про сім'ю, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу.

У процесі вивчення української мови найважливіше місце посідає процес формування пошани й любові до рідного слова. Глибоке вивчення української мови можливе тільки тоді, коли учень усвідомлює її як найдорожчий скарб, у якому втілені національна самосвідомість, характер, історія народу.

У змісті предмета два типи навчального матеріалу, який можна використати з цією метою: «Загальні відомості про мову» та дидактичний матеріал, що використовується з метою виховання: вправи підручника, різні види диктантів, усні й письмові перекази і твори, тексти для аудіювання та читання мовчки тощо. Робота над формуванням патріотизму проводиться в кожному класі, однак об'єм роботи інший і залежить від загальної підготовки учнів та специфіки програмового матеріалу з української мови.

На прикладі системи уроків української мови в 6 класі з розділу «Лексикологія. Фразеологія» хочу показати, як можна, використовуючи

елементи інноваційних технологій, реалізовувати Концепцію національно – патріотичного виховання.

Пропоную на кожному уроці цього розділу для роботи над текстом, а цей етап уроку є обов'язковим елементом уроку, брати за основу текст, що знайомить учнів із символами України, як народними так і державними. Наприклад, вишиванка, віночок, хліб-сіль, прапор тощо. Паралельно з цим учні створюють міні-проект «Символи України», який реалізується в учнівських творах.

Наприклад, на уроці з теми «Групи слів за їх походженням: власне українські й запозичені (іншомовного походження) слова. Тлумачний словник української мови» за мету ставиться не тільки ознайомлення з новими теоретичними поняттями, словами, розвиток вміння правильно вживати слова у мовленні, формування вміння працювати з тлумачним словником та словником іншомовних слів; збагачення словникового запасу учнів, але й виховання любові та поваги до рідної мови та мов інших народів.

Для активізації роботи учнів використовуються елементи інтерактивних технологій, а саме: форми, прийоми і методи роботи: «Поетична хвилинка», «Мікрофон», «Знаю – хочу знати – дізнався», проблемне завдання, робота в парах, практична робота, робота в групах, творча робота, дослідницька робота, гра "Хто більше?".

Для роботи над текстом пропоную легенду про чорнобривці. Тобто учні не тільки проходять всі етапи роботи з текстом, а ще й отримують додаткову, корисну інформацію про квітку, яка вважається одним із символів України.

Таким чином, на уроці відбувається реалізація соціокультурної лінії, а саме її частини, що стосується вивчення символів України.

На наступних уроках цього розділу пропонуються тексти про мальву, про лелеку тощо. Під час роботи з текстом «Ярослав Мудрий» на уроці з теми «Активна й пасивна лексика української мови. Застарілі слова, неологізми»

можна розширити знання учнів про часи правління Ярослава як князя Київської Русі, підготувавши для них цікавий матеріал про дочок Ярослава (у вигляді мультимедійної презентації).

У ході уроку використовуються інтерактивні вправи: «Лексичний тренажер», «Займи позицію», метод сенкан.

Під час вивчення теми «Групи слів за вживанням: діалектні та просторічні слова» використовую інтерактивні форми і методи роботи: «Що я знаю – про що дізнаюся – що дізнався?», «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчуся», пошуково-вибіркова робота, робота біля дошки, творча робота, проблемні завдання, робота в парах, групах, комунікативний практикум, «Мікрофон».

Для роботи над текстом пропоную матеріал про народний символ щастя, добробуту - лелеку. Учні не тільки закріплюють вміння працювати з текстом, визначати його тип, стиль, але й отримують нову інформацію про цього птаха. Актуалізуючи знання за програмою 5 класу, добирають синоніми до слова «лелека».

Результатом таких уроків є не тільки набуті учнями нові знання про лексикологію як розділ мовознавства, що вивчає слова, їх значення, походження та вживання, але й розширені знання про народні та державні символи України. А щоб більше зацікавити учнів та залучити їх до колективної праці, створився міні-проект «Символи України».

Розумінню ментальності рідного народу, вихованню поваги до його мудрості, спостережливості, дотепності сприяє збагачення учнівського словника витвореними попередніми поколіннями колоритними фразеологічними одиницями.

Учні добре сприймають і легко запам'ятовують народні прислів'я патріотичного змісту: *Без Батьківщини нещасна людина. Вітчизни не діліть, краще землю захистіть. Краще загину, ніж зраджу батьківщину. Коли хата*

горить, хазяї не сваряться. Нема без кореня рослини, нема людей без батьківщини.

Розкриваючи зміст прислів'їв, учні обов'язково відзначають рису *гуманності* українців, яка проявляється в їхній невойовничості, виразно негативному ставленні до воєн (*Війна людей їсть, а кров'ю запиває. Нема моря без води, а війни без крові*), милосердності, немстивості (*Про війну добре слухати, та гірко її бачити. Хто добре серце має, той війну здолає*). Поряд із тим прислів'я виявляють рішучість (*Або голову віднесу, або переможцем вернусь. Хочеш миру – готуйся до війни*), спостережливість (*Війна гроші їсть, аж дим устає*), мужність (*Бій хоробрих любить*) українців.

Особливий вплив здійснюють на учнів козацькі прислів'я, які увиразнюють особливості національного характеру українців: *Козача потилиця ворогам не хилиться. У бою козак береже не життя, а честь. Не журися, козаче, нехай ворог плаче! Козацькому роду нема переводу. Береженого Бог береже, а козака шабля стереже. Козак славний не слів тилукою, а конем і шаблюкою. Слава не поляже, а про себе розкаже.*

Використовуючи прислів'я як дидактичний матеріал, звертається увага учнів на такі риси українців, як *волелюбність* (нескореність, незалежність, самостійність), *честолюбство* (прагнення до самовиявлення, наполегливість, цілеспрямованість), *оптимізм* (упевненість у своїх силах, переконаність у незборимості народу, життєрадісність, веселість, почуття гумору), *інтровертизм* (самозаглибленість, філософічність, ліризм, емоційність, пісенність): або пан, або пропав; у степу і хрущ м'ясо; береженого Бог береже, а козака – шабля; де два козаки, там три гетьмани тощо.

Завдання вчителя виховувати національний характер українця. І в цьому процесі найбільше допоможе мистецтво слова. Художня література віддзеркалює ментальність українського народу.

Починаючи з усної народної творчості, що є духом нації, і закінчуючи високохудожніми творами письменників-класиків, література впливала і впливає на виховання шкільної молоді. Щоб художні твори посіли належне місце у формуванні патріотичних почуттів, на уроці літератури потрібно моделювати ситуації, які сприятимуть розумінню школярами суспільно-політичних явищ, змальованих авторами у творі.

Для успішного здійснення патріотичного виховання школярів засобами художнього слова необхідні такі уміння й навички:

- визначити ідею і проблеми художнього твору, зіставляти конкретно-історичне, морально-етичне і загальнолюдське у творах;
- сприймати патріотичні мотиви та емоційно-естетичний тон художнього твору;
- виявляти патріотичні позиції та світоглядні особливості письменника і літературного персонажа;
- самостійно аналізувати твір, виділяючи основні патріотичні почуття героїв, їхні вчинки та переконання;
- висловлювати власну думку про патріотичні мотиви твору, вміти їх відстояти й аргументувати, робити висновки.

Починаючи з 9 класу, вивчаємо системний курс літератури за хронологічним і мистецько-стильовим принципами. Повноцінно і якісно виконати це завдання можна лише розглядаючи наші мистецькі явища в міжнаціональному й світовому контекстах. Саме національна ідентифікація й усвідомлення себе українцем – представником одного з давніх і культурних народів світу – відбувається під час вивчення літератури бароко, поеми «Енеїда» І. Котляревського, поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка, повісті «Оборона Буші» М. Старицького, новели «Intermezzo» М. Коцюбинського, новели «За мить щастя» О. Гончара.

Глибокий аналіз подій, учинків героїв названих творів сприятиме формуванню важливого розуміння того, що упродовж історії людства українці, як і інші народи, безпосередньо брали участь у виробленні системи загальнолюдських цінностей, збагачували світову мистецьку скарбницю художніми шедеврами. Таке розуміння історичного процесу гартуватиме гордість за свій народ, а отже, формуватиме патріотичну особистість.

Осягнення літературної спадщини буде повноцінним лише за активного навчання, яке можна зреалізувати через застосування особистісно орієнтованого підходу в навчанні, проблемно-пошукового методу, використання проектної технології тощо.

Перегляньте, презентацію «Національно-патріотичне виховання учнів засобами художньої літератури».

Ідеї національно - патріотичного виховання є домінуючими не лише на уроках, а й у позакласній роботі.

Виходячи з того, що головним завданням патріотичного виховання є формування світоглядної свідомості школяра, в позаурочній виховній діяльності проводжу свята рідної мови, конкурси дитячої творчості, свята з використанням українських традицій, обрядів, звичаїв.

Особлива увага приділяється прищепленню знань про народні символи України і їх вшанування. Про них діти читають літературні твори: вірші, оповідання, легенди, практикую тематичні виховні заходи.

Щорічно проводяться: конкурс ім.П.Яцика, мовно-літературний конкурс ім..Т.Шевченка, Всеукраїнська гра «Соняшник». До міжнародного дня рідної мови проводяться мовні змагання.

Двічі на рік: восени – до Дня української писемності та весною – до Шевченкових днів проходять тижні мови та літератури. На кожен день тижня планується захід. Це виставки конкурсних робіт на кращий учнівський малюнок, вишивку, письмовий твір на літературну тему, твори-роздуми,

читацькі конференції, конкурс на краще читання поезії, народознавчі хвилинки, виставка творчих робіт «Перші проби пера», турнір знавців української мови та літератури, мовознавчі хвилинки, конкурс інсценованої казки.

Найпопулярнішим заходом серед школярів є конкурс читців-декламаторів поезій Т.Г.Шевченка, який традиційно приурочуємо до дня народження поета. Поезії для конкурсу учасники добирають на свій смак.

Організуються літературно-музичні композиції, присвячені творчості українських письменників. Це – важливий засіб естетичного, розумового і морального виховання школярів. Тут проводяться конкурси, ігри, вікторини, які доповнюють та урізноманітнюють програму.

Осередком духовності, яка базується на традиціях українського народу, його історії, побуті, став музей у селі Олександрівці, який ми кожного року відвідуємо.

Проводяться народознавчі свята, серед яких: «Андріївські вечорниці», «Ой на Івана та й на Купала», «Веселий хутірець», «Тепло отчого дому», «Обереги нашого дитинства» та ін.

У складний для нашої країни час діти, виявляючи свої найкращі патріотичні почуття, пишуть листи воїнам. Тим самим морально підтримують українську армію.

Висновок

Отже, питання про національно-патріотичне виховання стає сьогодні особливо актуальним, бо без патріотизму взагалі не може бути ніякого духовного становлення особистості. Особистість – це людина, що знає, поважає традиції, історію та культуру свого народу. Людина поза патріотизму – це та людина поза історією, поза духовним буттям, тобто людина, позбавлена людських властивостей.

Специфіка роботи вчителя-філолога, як і іншого фахівця, така, що ми сіємо зерна розуму і доброти, а проростають вони ще не скоро, не раптом. Іноді до нашої спільної печалі не проростають зовсім. Але якщо після наших уроків учні стануть хоч трохи чистішими, добрішими душею один до одного і оточуючих людей, якщо поняття борг, честь, відповідальність, порядність не залишаться для багатьох фразою з книги, то ми можемо вважати своє завдання виконаним, нехай і не повністю.

Кожний учитель повинен домогтися, щоб учень якнайкраще знав близьке дороге йому: Батьківщину і все, що її стосується, так само, як уміє читати, писати, лічити. К.Д.Ушинський

Надалі ж хочу продовжити роботу над реалізацією Концепції національно-патріотичного виховання на уроках української мови та літератури шляхом використання інноваційних технологій.

Ви зараз переглянете фрагмент уроку, на якому буде звучати «Пісня про рушник» Андрія Малишка у виконанні Квітки Цісик.

Її голос, на мою думку, має магічний вплив. Він проникає у саме серце. Слухаєш і уявляєш всю красу української землі, печалі і радості нашого народу. На мою думку, ці пісні – тест на українство. Якщо душа стискається, серце завмирає, а на очах сльози – ти УКРАЇНЕЦЬ.

Прослухайте пісню «Два кольори». Пісня говорить сама за себе.